

ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่นในห้องสมุดมหาวิทยาลัย: กรณีศึกษาห้องสมุดมหาวิทยาลัยในข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค

สมพร พุทธาพิทักษ์ผล¹

Received 03/05/2022 Revised 09/05/2022 Accepted 29/05/2022

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งสำรวจและวิเคราะห์ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่นในห้องสมุดมหาวิทยาลัยจำนวน 20 แห่งที่เป็นสมาชิกข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค โดยพบว่ามีห้องสมุดมหาวิทยาลัยเพียง 3 แห่งที่พัฒนาทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด โดยมีเนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับประเด็นท้องถิ่นตามด้วยประวัติศาสตร์ชุมชน หากพิจารณาตามประเภทของไฟล์ พบว่า เป็นไฟล์บทความ/หนังสือมากที่สุด ตามด้วยไฟล์ภาพ ทรัพยากรฯ ทั้งหมดที่อยู่ในรูปของเว็บเพจ เป็นเนื้อหาที่ห้องสมุดแต่ละแห่งพัฒนาเอง และมีการอ้างอิง ทรัพยากรฯ ที่เป็นไฟล์ภาพ ไฟล์บทความ/หนังสือ และไฟล์วิดีโอมีการจัดทำเมตาดาตาตามมาตรฐานอย่างใดก็ตาม ไม่มีทรัพยากรใดที่ระบุสิทธิการเผยแพร่เพื่อการใช้ประโยชน์ครบถ้วนตามหลัก 5Rs (Retain, Reuse, Revise, Remix and Redistribute) โดยเฉพาะยังพบว่าไม่อนุญาตให้มีการดัดแปลง (Revise, Remix) อันจะนำไปสู่การเผยแพร่งานที่ดัดแปลงหรือปรับแล้วต่อไป (Redistribute) ด้วย ทั้งนี้มีการให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของห้องสมุดและนโยบายด้านการศึกษาที่เกี่ยวกับการพัฒนา การผลิตและการเผยแพร่ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด ที่จะนำไปสู่การใช้ประโยชน์ในวงกว้างขึ้น

คำสำคัญ: ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด, สารสนเทศท้องถิ่น, ข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค

¹ รองศาสตราจารย์ แชนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
อีเมล : psomporn@gmail.com

Open Education Resources About Local Information in Academic Libraries: A Case Study of Academic Libraries in the Provincial University Library Network

Somporn Puttapithakporn¹

Received 03/05/2022 Revised 11/05/2022 Accepted 29/05/2022

Abstract

The research aimed to investigate and analyze Open Education Resources (OERs) about Local Information in twenty academic libraries in the Provincial University Library Network. It was found that only three academic libraries created OERs, mostly about local tradition and customs followed by local history. Nearly half were article/book files, followed by picture files. All of the OERs shown as web pages were developed in house, with references. All distinct image files, article/book files and video files are cataloged with standard metadata records. However, all of the OERs found did not hold to all of the 5R's (Retain, Reuse, Revise, Remix and Redistribute), with no clear indication for revision, remixing and redistribution. Ramifications on library roles and policy considerations for greater OER adoption are discussed.

Keywords: Open Education Resources, Local Information, Provincial University Library Network

¹ Associate Professor, Department of Information Science, School of Liberal Arts, Sukhothai Thammathirat Open University, Thailand. email : psomporn@gmail.com

บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ 1990 อินเทอร์เน็ตเริ่มมีบทบาทในด้านการศึกษามากขึ้น นับแต่มีความเคลื่อนไหวในการเข้าถึงข้อมูลแบบเสรี (Open Access Movement) ที่นำไปสู่การพัฒนาข้อมูลดิจิทัลเพื่อเผยแพร่แบบเสรี รวมทั้งแหล่งสารสนเทศที่รองรับข้อมูลที่เผยแพร่อย่างเสรีที่กว้างขวางขึ้นตามลำดับ เกิดแนวคิดเรื่องการศึกษาแบบเปิด (Open Education) ที่มีฐานสำคัญคือ ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดในศาสตร์ต่าง ๆ และคลังทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดเพื่อรวบรวมและส่งเสริมการใช้ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (SPARC, n.d.) ยิ่งเมื่อเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโคโรนาไวรัส-2019 หรือโควิด-19 การเรียนการสอนในทุกระดับจำเป็นต้องปรับสู่ระบบออนไลน์

ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด หรือ โออีอาร์ หมายถึงสื่อและวัสดุการเรียน การสอน และการวิจัยทั้งที่อยู่ในรูปดิจิทัล กระดาษ สื่อมัลติมีเดีย และอื่นๆ ซึ่งถือเป็นสาธารณะสมบัติหรือได้รับการเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาตแบบเปิด โดยผู้ใช้งานสามารถเข้าถึงได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย อีกทั้งยังสามารถนำไปใช้ ดัดแปลง และเผยแพร่โดยปราศจากข้อกีดกันหรือมีข้อจำกัดน้อยที่สุด ตัวอย่างของโออีอาร์ ได้แก่ สื่อและวัสดุการเรียนการสอน ในรายวิชาต่างๆ แผนผังหลักสูตร แผนการสอน หน่วยการเรียนรู้ การสอน ตำรา บทความวิจัย ฐานข้อมูล วิดีโอ ไฟล์เสียง สื่อที่มีปฏิสัมพันธ์ แบบทดสอบ ซอฟต์แวร์ แอปพลิเคชัน ตลอดจนเครื่องมือ วัสดุ และเทคนิคต่างๆ ที่ใช้สนับสนุนการเข้าถึงความรู้ (UNESCO, n.d., Commonwealth of Learning, 2011; UNESCO & Commonwealth of Learning, 2015)

ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด เป็นแนวคิดหนึ่งของการแก้ปัญหาแบบเปิด (Open Solutions) เช่นเดียวกับ ซอฟต์แวร์โอเพนซอร์สที่ไม่เสียค่าใช้จ่าย (Free and Open Source Software—FOSS) การเข้าถึงแบบเปิด (Open Access—OA) ข้อมูลแบบเปิด (Open Data—OD) และแพลตฟอร์มการร่วมสร้างสรรค์ของกลุ่มคน (crowdsourcing platforms)

ครีเอทีฟ คอมมอนส์หรือซีซี (Creative Commons—CC) องค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรซึ่งส่งเสริมให้เกิดการแบ่งปันความรู้ริเริ่มสร้างสรรค์และความรู้และนำไปใช้ซ้ำได้ขยายความการเผยแพร่ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดภายใต้สัญญาอนุญาตแบบเปิดว่าเกี่ยวข้องกับกิจกรรม 5 ประการ หรือ 5 อาร์ส (5Rs) คือ 1) รักษา (Retain) ได้แก่ การทำ การเป็นเจ้าของ และการควบคุมสำเนาทรัพยากรชิ้นหนึ่งๆ 2) นำไปใช้ซ้ำ (Reuse) ได้แก่ การนำสำเนาไปใช้ การนำไปปรับปรุงหรือเรียบเรียงใหม่ 3) ปรับปรุง (Revise) ได้แก่ การแก้ไข ดัดแปลง หรือเปลี่ยนแปลงสำเนาทรัพยากร 4) เรียบเรียงขึ้นใหม่ (Remix) ได้แก่ การนำสำเนาทรัพยากรดั้งเดิมหรือสำเนาที่แก้ไขแล้วไปรวมกับงานชิ้นอื่นๆ เพื่อสร้างงานชิ้นใหม่ขึ้น และ 5) เผยแพร่ (Redistribute) ได้แก่ การแบ่งปันสำเนาทรัพยากรดั้งเดิม สำเนาที่ปรับปรุง หรือที่เรียบเรียงขึ้นใหม่กับผู้อื่น (Creative Commons, n.d.)

William & Flora Hewlett Foundation (2013) ซึ่งให้การสนับสนุนด้านการศึกษาระดับเปิด รวมถึงทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด ที่ถือเป็นกลไกสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการศึกษาแบบเปิดที่มีคุณภาพ ทั้งสำหรับคณาจารย์ การจัดการเรียนการสอน รวมไปถึงนักเรียนนักศึกษา ได้ชี้ให้เห็นปัญหาท้าทายที่ต้องได้รับการแก้ไขก่อนที่นักเรียน นักการศึกษา และสถาบันการศึกษาจะรับทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดไปใช้เป็นทรัพยากรหลักในชั้นเรียน ดังต่อไปนี้ 1) ทรัพยากรที่ยังมีคุณภาพและปริมาณไม่เท่าเทียมกันในสาขาวิชาต่างๆ ทำให้นักการศึกษาขาดแคลนทรัพยากรครบชุดที่มีคุณภาพสูงที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในการสอนประจำวัน

2) นโยบายที่ขัดแย้งกันและการขาดแรงจูงใจ ตัวอย่างเช่น หลายมลรัฐในสหรัฐอเมริกาจะรับทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดมาใช้ต่อเมื่อมีส่วนที่เป็นการวัดผลและการพัฒนาวิชาชีพพ่วงมาด้วย 3) การขาดแคลนมาตรฐานที่ใช้ร่วมกัน เช่น เมตาดาตา (metadata) ทำให้การค้นหาระบบทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก 4) การขาดแคลนหลักฐานยืนยันประสิทธิผล แม้ว่าจะมีรายงานความก้าวหน้าที่แสดงให้เห็นประโยชน์และประสิทธิผลของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด แต่กล่าวได้ว่ายังขาดหลักฐานที่เพียงพอในการโน้มน้าวให้ผู้กำหนดนโยบายและนักการศึกษายอมรับทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดไปใช้ และ 5) การขาดแคลนเทคโนโลยี ความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรขึ้นอยู่กับเทคโนโลยี อุปกรณ์ และบริการอินเทอร์เน็ต

ตัวอย่างสำคัญของการพัฒนาและส่งเสริมทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่น คือ GLAM OER โอเพ่นเลิร์นได้สร้างหลักสูตร 15 วัน ชื่อ Making Sense of Open Education เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาแบบเปิดและทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด GLAM OER (OpenLearn, n.d.) European Cultural Heritage: Resource for Education (ECHRE) เป็นโครงการความร่วมมือสำหรับการศึกษาระดับโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยองค์กร 8 แห่งในประเทศสาธารณรัฐเช็ก อิตาลี โรมาเนีย และตุรกี โดยมุ่งสำรวจศักยภาพของมรดกวัฒนธรรมเพื่อใช้เป็นทรัพยากรสนับสนุนการเรียนการสอน กลุ่มเป้าหมายของโครงการได้แก่ครูที่มุ่งส่งเสริมคุณค่าและอัตลักษณ์ของยุโรปด้วยการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมยุโรปเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (ECHRE, n.d.)

European Cultural Heritage: Resource for Education (ECHRE) เป็นโครงการความร่วมมือสำหรับการศึกษาระดับโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยองค์กร 8 แห่งในประเทศสาธารณรัฐเช็ก อิตาลี โรมาเนีย และตุรกี โดยมีวัตถุประสงค์จะสำรวจศักยภาพของมรดกวัฒนธรรมเพื่อใช้เป็นทรัพยากรสนับสนุนการเรียนการสอน กลุ่มเป้าหมายของโครงการได้แก่ครูที่มุ่งส่งเสริมคุณค่าและอัตลักษณ์ของยุโรปด้วยการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมยุโรปเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ECHRE จัดหากิจกรรมในการฝึกอบรมและการแลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติที่ดีระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่มีบทบาทด้านวัฒนธรรมและการศึกษาโดยรวบรวมผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและมรดกวัฒนธรรม สังคมวิทยาและเศรษฐศาสตร์ สมาชิกสมาคมครู ครูและผู้บริหารโรงเรียน เพื่อร่วมมือกันปรับปรุงคุณภาพการศึกษาของประชากรยุโรป ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดได้แก่ การนำเสนอเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรม แผนการสอน ตัวอย่าง และกรณีศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพการของมรดกวัฒนธรรมยุโรป คอลเล็กชันและการนำเสนอเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งสารสนเทศเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ วัสดุทางวัฒนธรรม กิจกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งครอบคลุมชนกลุ่มน้อยและผู้อพยพ (ECHRE, n.d.)

งานวิจัยล่าสุดเกี่ยวกับการสอนในระดับอุดมศึกษาโดยใช้วัสดุมรดกทางวัฒนธรรมในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (Sweeny & Tanaka, 2022) ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจาก Andrew W. Mellon Foundation โดยสัมภาษณ์อาจารย์ที่สอนรายวิชาด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ด้วยทรัพยากรที่เป็นมรดกวัฒนธรรมจากพิพิธภัณฑ์ หอจดหมายเหตุ และคอลเล็กชันพิเศษ จำนวน 35 คน จากมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา 7 แห่ง ผลการวิจัยพบว่าก่อนภาวะโรคระบาด อาจารย์ผู้สอนใช้คอลเล็กชันมรดกวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัย โดยประสานงานกับห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ และ/หรือหอจดหมายเหตุ แต่ในระหว่างโรคระบาด ไม่สามารถเข้าถึงคอลเล็กชันเหล่านี้ได้ อาจารย์บางคนจึงตัดส่วนที่เกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมออกจากหลักสูตร อาจารย์ที่ยังคงใช้มรดกทางวัฒนธรรมสนับสนุนการเรียนการสอนต้องหันไปพึ่งพาคอลเล็กชันมรดกทาง

วัฒนธรรมในรูปแบบดิจิทัล อาจารย์ได้เรียนรู้ที่จะบูรณาการคอลเล็กชันดิจิทัลแบบเปิดเข้ากับหลักสูตรรายวิชาของตน ได้เรียนรู้ข้อจำกัดของตนและปรับปรุงความสามารถที่จะสอนด้วยคอลเล็กชันดิจิทัล รวมทั้งปรับการมอบหมายงานให้นักศึกษาโดยรวมคำบรรยายของนักวิชาชีพทางด้านมรดกวัฒนธรรม มอบให้นักศึกษาทำผลงานที่สะท้อนถึงเรื่องราวของนักศึกษาในช่วงโรคระบาด อาจารย์ได้พบว่าเครื่องมือทางดิจิทัลและเทคโนโลยีเสมือนจริงให้โอกาสในการแบ่งปันวัสดุมรดกวัฒนธรรมระหว่างสถานที่และชุมชนต่างๆ ช่วยขยายการเข้าถึงคอลเล็กชันที่ไม่อาจเข้าถึงได้ อาจารย์ได้ตระหนักถึงคุณค่าของคอลเล็กชันดิจิทัลที่มีต่อการเรียนการสอนระหว่างโรคระบาด และเล็งเห็นประโยชน์ของการนำไปใช้ต่อไปในภายภาคหน้า ซึ่งนับเป็นโอกาสที่จะขยายการเข้าถึงทรัพยากรที่เท่าเทียมกันสำหรับนักศึกษา ไม่ว่าจะศึกษาอยู่ในสถาบันไหนก็ตาม งานวิจัยได้เสนอแนะให้มหาวิทยาลัยลงทุนสร้างและสนับสนุนคอลเล็กชันดิจิทัลโดยเน้นด้านประสบการณ์ของผู้ใช้เครื่องมือดิจิทัล ตลอดจนการสร้างเนื้อหาทุกประเภทให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลเพื่อครอบคลุมเรื่องราวทางวัฒนธรรมได้อย่างกว้างขวาง

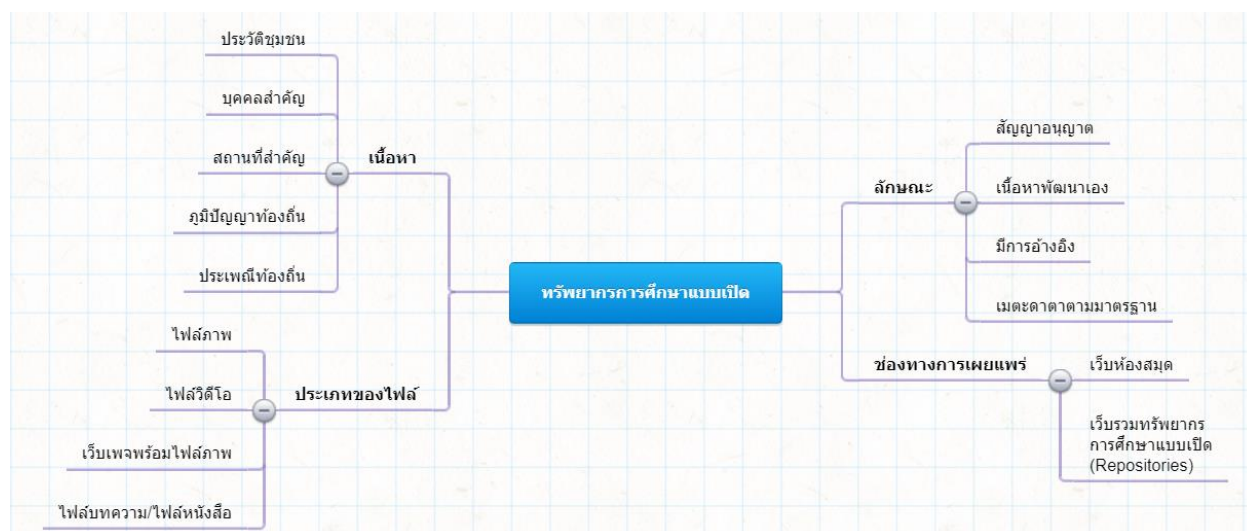
นอกจากนี้จากการที่มีทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดในสาขาวิชาต่าง ๆ รวมทั้งรูปแบบที่หลากหลายและผลิตและเผยแพร่กันทั่วโลก ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดจำนวนมากไม่มีการจัดทำเมตาดาตา (metadata) ซึ่งเป็นการบรรยายหรือพรรณนาคุณสมบัติหรือลักษณะของสารสนเทศดิจิทัลตามมาตรฐาน เพื่อจัดทำเป็นตัวแทนสารสนเทศของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด ตัวอย่างที่พบทั่วไปคือ บัตรประจำตัวประชาชน ที่มีข้อมูลสำคัญที่บรรยายถึงประชาชนแต่ละคนและเอื้อต่อการค้นหาข้อมูลประชาชน ดังนั้นเมตาดาตาจึงเป็นเครื่องมือหรือเครื่องมือช่วยค้น หรือเครื่องชี้ไปสู่ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดและแหล่งที่จัดเก็บตามที่คุณต้องการ และถือว่าทรัพยากร ที่มีเมตาดาตาจัดเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ (Elias, et al., 2020)

ขณะเดียวกันเกิดการพัฒนาลังรวบรวมทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (OER repositories) ซึ่งมักเป็นหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งในระดับนานาชาติ เพื่อเอื้อในการจัดเก็บ ค้นหาและเข้าถึงทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ (Allen, et al, 2015) โดยอาจมีคลังฯ เฉพาะประเภท เช่น Open Textbook Library, OER Commons - Open Textbooks ตามพื้นที่ เช่น Galileo Open Learning Materials ซึ่งเป็นคลังรวบรวมทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดในรัฐจอร์เจีย สหรัฐอเมริกา ตามสถาบันและเฉพาะประเภทของเนื้อหา เช่น MIT Open Courseware ซึ่งรวมรายวิชาแบบเปิดของ Massachusetts Institute of Technology (MIT) สหรัฐอเมริกา เป็นต้น

ข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค หรือพูลเน็ต (Provincial University Library Network—PULINET) เป็นข่ายงานความร่วมมือระหว่างห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2529 โดยเป็นผลสืบเนื่องจากที่ประชุมอธิการบดีมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2528 ที่ได้มอบหมายให้ห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาคพิจารณาคิดรูปแบบโครงการความร่วมมือที่เหมาะสมในการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันได้อย่างรวดเร็ว คล่องตัว และประหยัดงบประมาณ ปัจจุบันการพัฒนาแหล่งสารสนเทศท้องถิ่นของสมาชิกในข่ายงานให้เป็นแหล่งเรียนรู้ระดับชาตินับเป็นพันธกิจหนึ่งของพูลเน็ต การพัฒนาแหล่งสารสนเทศท้องถิ่นมีเป้าประสงค์ที่จะเสริมสร้างช่องทางการเข้าถึงและเผยแพร่ข้อมูลท้องถิ่นของข่ายงาน โดยกำหนดโครงการไว้ 2 โครงการ คือ 1) โครงการพัฒนาลังสารสนเทศดิจิทัลข้อมูลท้องถิ่นระดับชาติ และ 2) โครงการวิเคราะห์และพัฒนาสังเขปแหล่งสารสนเทศท้องถิ่น ทั้งนี้มีคณะทำงานข้อมูลท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบ (Provincial University Library Network, 2017, n.d.)

ที่ประชุมของคณะกรรมการอำนวยการ ข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค ครั้งที่ 8 เมื่อวันที่ 14-15 กรกฎาคม 2530 มีมติให้ห้องสมุดแต่ละแห่งดำเนินการจัดเก็บรวบรวม บริการและแลกเปลี่ยนข้อมูลท้องถิ่นโดยใช้ชื่อว่า คณะทำงานสร้างฐานข้อมูลท้องถิ่น ต่อมาเพื่อให้เกิดความชัดเจนในบทบาทหน้าที่ คณะทำงานจึงมีมติให้เปลี่ยนชื่อคณะทำงาน ในการประชุมของคณะทำงานสร้างฐานข้อมูลท้องถิ่น ครั้งที่ 2/2536 วันที่ 27-28 พฤษภาคม 2536 โดยให้เปลี่ยนชื่อจาก คณะทำงานสร้างฐานข้อมูลท้องถิ่น เป็น คณะทำงานข้อมูลท้องถิ่นโดยกำหนดหน้าที่คณะทำงานดังนี้ 1) จัดทำข้อมูลท้องถิ่นให้สมบูรณ์ 2) จัดสร้างฐานข้อมูลท้องถิ่นให้สมบูรณ์และทันสมัย และ 3) เผยแพร่ข้อมูลท้องถิ่นให้กว้างขวาง (Provincial University Library Network. Local Information Working Group, n.d.)

ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดจัดเป็นทรัพยากรสารสนเทศประเภทหนึ่งที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัย ที่เป็นสมาชิกคณะทำงานข้อมูลท้องถิ่น ข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาครับผิดชอบ และครอบคลุมภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย และจากภารกิจสำคัญประการหนึ่งของห้องสมุดมหาวิทยาลัย ในการให้บริการและสนับสนุนการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัย รวมทั้งการจัดบริการสารสนเทศแก่สาธารณะ ที่ผ่านมายังไม่เคยมีการวิจัยทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่นซึ่งถือเป็นมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นของไทยมาก่อน จึงควรมีการศึกษาในหัวข้อดังกล่าวจากผลงาน คือ ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่น ให้ครอบคลุมทั้งในเชิงขอบเขตเนื้อหา ประเภทของทรัพยากร ลักษณะและช่องทางการเข้าถึง เพื่อประโยชน์ในการกำหนดนโยบาย บทบาทและแนวทางในการพัฒนาทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน เป็นมาตรฐานและมีประสิทธิภาพต่อไป

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่นในห้องสมุดมหาวิทยาลัยด้านเนื้อหาประเภทของทรัพยากร ลักษณะ และช่องทางการเข้าถึง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (descriptive research) โดยการวิเคราะห์ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด โดยผู้วิจัยได้พัฒนาแบบวิเคราะห์ และใช้วิธีการวิเคราะห์แบบนิรนัย-อุปนัย (deductive-inductive analysis) พร้อมสถิติเชิงพรรณนา

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด หรือโอเออาร์ด้านสารสนเทศท้องถิ่น หมายถึง สื่อการเรียนการสอนและวัสดุการวิจัยที่บันทึกประวัติ บุคคลสำคัญ ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ของชุมชนในท้องถิ่นที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยตั้งอยู่ และเผยแพร่ในรูปแบบของสาธารณะ (public domain) หรือได้รับการเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาตแบบเปิด โดยมีหลักสำคัญ คือ 5Rs ได้แก่ 1) รักษา (Retain) ได้แก่ การทำ การเป็นเจ้าของ และการควบคุมสำเนาทรัพยากรชิ้นหนึ่ง ๆ 2) นำไปใช้ซ้ำ (Reuse) ได้แก่ การนำสำเนาไปใช้ การนำไปปรับปรุงหรือเรียบเรียงใหม่ 3) ปรับปรุง (Revise) ได้แก่ การแก้ไข ดัดแปลง หรือเปลี่ยนแปลงสำเนาทรัพยากร 4) เรียบเรียงขึ้นใหม่ (Remix) ได้แก่ การนำสำเนาทรัพยากรดั้งเดิมหรือสำเนาที่แก้ไขแล้วไปรวมกับงานชิ้นอื่นๆ เพื่อสร้างงานชิ้นใหม่ขึ้น และ 5) เผยแพร่ (Redistribute) ได้แก่ การแบ่งปันสำเนาทรัพยากรดั้งเดิม สำเนาที่ปรับปรุงหรือที่เรียบเรียงขึ้นใหม่กับผู้อื่น

ประเภททรัพยากรการศึกษาแบบเปิด ได้แก่ ไฟล์ภาพ ไฟล์วิดีโอ เว็บไซต์ที่มีไฟล์ภาพประกอบ และไฟล์บทความ/หนังสือ ในที่นี้ไม่รวมถึงไปยังสารสนเทศอื่น ๆ นอกกลุ่มทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด เช่น คลิปรายการในยูทูป (YouTube) เว็บไซต์อื่น ๆ ที่มีลิขสิทธิ์ รวมทั้งคลิปวิดีโอที่ไม่สามารถใช้ได้

ลักษณะของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด ได้แก่ ประเภทของสัญญาอนุญาต เนื้อหาที่ห้องสมุดพัฒนาขึ้นเอง การมีการอ้างอิง รวมทั้งการจัดทำเมตาดาตามมาตรฐานสากล

ช่องทางการเข้าถึง คือ ช่องทางที่ใช้ในการเข้าถึงทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดทั้งผ่านเว็บหรือห้องสมุดดิจิทัลของห้องสมุดมหาวิทยาลัยผู้ผลิตและเผยแพร่ และผ่านแหล่งภายนอกอื่น ๆ เช่น คลังรวบรวมทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (OER Repositories)

ผลการวิจัย

จากการสำรวจทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยในข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค จำนวน 20 แห่งรับผิดชอบ โดยทุกแห่งเป็นสมาชิกของคณะทำงานข้อมูลท้องถิ่น ซึ่งมีการกิจสำคัญประการหนึ่งคือ การพัฒนาแหล่งสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลท้องถิ่น การศึกษาครั้งนี้จำกัดขอบเขตเฉพาะทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่น โดยจากห้องสมุดทั้ง 20 แห่ง พบว่า มีห้องสมุดมหาวิทยาลัยดังกล่าวที่พัฒนาทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่น จำนวน 3 แห่ง (ร้อยละ 15)

คือ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และสำนักทรัพยากรการเรียนรู้คุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เหตุผลสำคัญ คือ ทรัพยากรสารสนเทศที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยทั้ง 3 แห่งพัฒนาและเผยแพร่จำนวนหนึ่งอยู่ภายใต้สัญญาอนุญาตแบบเปิด (Creative Commons) แบบอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และห้ามดัดแปลง (CC-BY-NC-ND) ยกเว้นกลุ่มทรัพยากรสารสนเทศหัวข้อ “วรรณกรรมขับขาน” ของสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ระบุสิทธิในการใช้ทรัพยากรฯ ว่า “...อาจจะบันทึกหรือพิมพ์รูปภาพเพื่อการวิจัยและการศึกษาค้นคว้า ถ้าท่านต้องการใช้สำหรับวัตถุประสงค์อื่นๆ ท่านต้องติดต่อสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อขออนุญาตใช้” ส่วนห้องสมุดมหาวิทยาลัยอีก 17 แห่งนั้นมีการพัฒนาทรัพยากรสารสนเทศด้านสารสนเทศท้องถิ่นจำนวน 13 แห่ง ขณะที่อีก 4 แห่ง คือ สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยนครพนม ห้องสมุด มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตศรีราชา สำนักหอสมุด กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยเขตกำแพงแสน และห้องสมุด มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์นั้น ไม่มีทรัพยากรสารสนเทศด้านสารสนเทศท้องถิ่นที่เผยแพร่ทางเว็บหรือฐานข้อมูลเฉพาะของห้องสมุดนั้น ๆ ที่ห้องสมุดได้รวบรวมและพัฒนาขึ้น มีเพียงการรวบรวมลิงก์ (link) เชื่อมโยงไปยังแหล่งสารสนเทศอื่น ๆ ที่ห้องสมุดไม่ได้พัฒนาทรัพยากรสารสนเทศนั้น ๆ

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่น เทียบกับจำนวน

ทรัพยากรสารสนเทศ ด้านสารสนเทศท้องถิ่น จำแนกตามกลุ่ม (collection) และหมวดทรัพยากรฯ

ทรัพยากรสารสนเทศ			ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด			
จำนวนกลุ่ม (collection)	จำนวน หมวด	จำนวน ห้องสมุด มหาวิทยาลัย	จำนวนกลุ่ม (collection)	จำนวน หมวด	จำนวน รายการ ทรัพยากรฯ	จำนวน ห้องสมุด มหาวิทยาลัย
34	227	16	4	31	2,955	3

ส่วนทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดพบว่ามีจำนวนกลุ่มทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด 3 กลุ่ม รวม 31 หมวด และมีจำนวนทั้งสิ้น 2,955 รายการ (ตารางที่ 1) จากทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดทั้ง 31 หมวด จำนวน 2,955 รายการ ที่พบนั้น มีการวิเคราะห์เนื้อหา โดยหลัก คือ หมวดทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด 1 หมวดจะจัดเข้ากลุ่ม 1 กลุ่มเท่านั้น โดยพิจารณาจากเนื้อหาของหลักของหมวดนั้น ๆ เมื่อพิจารณาทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดในแต่ละหมวด ในส่วนเนื้อหาพบว่า หัวข้อ “ประเพณีท้องถิ่น” มีจำนวนสูงสุดคือ ร้อยละ 49.17 ตามด้วยหัวข้อ “ประวัติชุมชน” มีจำนวนร้อยละ 28.26 ขณะที่หัวข้อที่มีจำนวนน้อยที่สุด คือ “บุคคลสำคัญ” ที่มีร้อยละ 3.28 และหัวข้อ “สถานที่สำคัญ” มีจำนวนร้อยละ 4.57 (ตารางที่ 2)

**ตารางที่ 2 แสดงจำนวนทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดของห้องสมุดมหาวิทยาลัย ใน 5 หัวข้อด้าน
สารสนเทศท้องถิ่น**

ชื่อห้องสมุด	จำนวน หมวด	จำนวน ทรัพยากร การศึกษา แบบเปิด (ระเบียบ)	จำนวนทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดในแต่ละหัวข้อ (ระเบียบ)				
			ประวัติ ชุมชน	บุคคล สำคัญ	สถานที่ สำคัญ	ภูมิ ปัญญา ท้องถิ่น	ประเพณี ท้องถิ่น
สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	9	2,498	751	0	0	325	1,422
สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	7	277	44	57	94	82	0
สำนักทรัพยากรการเรียนรู้ คุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	15	180	40	40	41	28	31
รวมทั้งสิ้น	31	2,955	835	97	135	435	1,453
ร้อยละ			28.26	3.28	4.57	14.72	49.17

เมื่อพิจารณาประเภทของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยพัฒนาและเผยแพร่ได้แก่ ไฟล์ภาพ ไฟล์วิดีโอ เว็บไซต์ที่มีไฟล์ภาพประกอบ และไฟล์บทความ/หนังสือ ในที่นี้ไม่รวมถึงก็ไปยังสารสนเทศอื่น ๆ นอกกลุ่มทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด เช่น คลิปรายการในยูทูป เว็บไซต์อื่น ๆ ที่มีลิขสิทธิ์ รวมทั้งคลิปวิดีโอที่ไม่สามารถใช้ได้ จึงไม่จัดเป็นทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด ตารางที่ 3 แสดงประเภทของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดจำแนกตามประเภทของไฟล์ พบว่า เป็นไฟล์บทความ/หนังสือมากที่สุด คือ ร้อยละ 48.02 ตามด้วยไฟล์ภาพ ร้อยละ 31.61 ส่วนที่น้อยที่สุด คือ ไฟล์วิดีโอ ร้อยละ 3.45 เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่มีทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดในรูปไฟล์เสียง ทั้งนี้เพราะไฟล์เสียงที่พบทั้งหมดเป็นลิขสิทธิ์ของห้องสมุดหรือหน่วยงานที่ผลิตโดยไม่มีสัญญาอนุญาตแบบเปิด

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดของห้องสมุดมหาวิทยาลัย จำแนกตามประเภทของไฟล์

ชื่อห้องสมุด	จำนวนทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (ระเบียบ)	จำนวนทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดในแต่ละประเภทของไฟล์ (ระเบียบ)			
		ไฟล์ภาพ	ไฟล์วิดีโอ	เว็บเพจพร้อมไฟล์ภาพ	ไฟล์บทความ/ไฟล์หนังสือ
สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่	2,498	805	102	320	1,271
สำนักบรรณสารสนเทศมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	277	129	0	0	148
สำนักทรัพยากรการเรียนรู้คุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทรมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	180	0	0	180	0
รวมทั้งสิ้น	2,955	934	102	500	1,419
ร้อยละ		31.61	3.45	16.92	48.02

ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดของห้องสมุดมหาวิทยาลัยทั้ง 3 แห่งมีการจัดการที่มีลักษณะแตกต่างกัน (ตารางที่ 4) โดยทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดทั้งหมดที่อยู่ในรูปของเว็บเพจพร้อมไฟล์ภาพทั้งหมด เป็นเนื้อหาที่ห้องสมุดแต่ละแห่งพัฒนาเอง จึงมีการอ้างอิง แม้บางเว็บเพจย่ออาจไม่แสดงรายการอ้างอิงของเว็บเพจย่อ นั้น ๆ แต่มีการแสดงแหล่งอ้างอิงตั้งแต่หน้าแรกที่แสดงภาพรวมของการพัฒนาเนื้อหา การอ้างอิงเป็นลักษณะสำคัญประการสำคัญประการหนึ่งของผลงานวิชาการที่มีคุณภาพ ในส่วนสัญญาอนุญาต ห้องสมุดมหาวิทยาลัยทั้ง 3 แห่งผลิตและเผยแพร่ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดโดยใช้สัญญาอนุญาตแบบเปิดหรือครีเอทีฟคอมมอนส์ (Creative Commons) 3 ชนิด คือ อ้างอิงแหล่งที่มา (CC-BY) อ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามดัดแปลง (CC-BY-ND) และอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า (CC-BY-NC) โดยมีสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำหรับกลุ่มทรัพยากร 2 กลุ่ม คือ กลุ่มภาพในเครื่องเขียนล้านนาและวรรณกรรมขัณฑ์ ขาน ที่ไม่ได้รับสัญญาอนุญาตแบบเปิดหรือครีเอทีฟคอมมอนส์ แต่ระบุการเข้าถึงตามสิทธิ (Right access) ไว้ในระเบียบตัวแทนสารสนเทศทุกระเบียบว่า “ท่านอาจจะบันทึกหรือพิมพ์รูปภาพเพื่อการวิจัยและการศึกษาค้นคว้า ถ้าท่านต้องการใช้สำหรับวัตถุประสงค์อื่น ๆ ท่านต้องติดต่อสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อขออนุญาตใช้” ลักษณะสำคัญประการสุดท้าย คือ เมตาดาตาหรือข้อมูลหลักเกี่ยวกับทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด เพื่อช่วยในการค้นหาทรัพยากร นั้น ๆ และช่วยในการประเมินคุณค่าของทรัพยากร นั้น ๆ ด้วย ยิ่งสำหรับทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด เช่น ไฟล์รูปภาพ ไฟล์เสียง ซึ่งหากไม่มีเมตาดาตา ย่อมทำให้การค้นหาทำได้ยาก เนื่องจากทั้ง 3 แห่งเป็นห้องสมุดมหาวิทยาลัย จึงมีการจัดทำเมตาดาตามาตรฐานสากล คือ

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดทำเมตาดาตาตามมาตรฐานดับลินคอร์ (Dublin Core) ซึ่งเป็นมาตรฐานนานาชาติในการบรรยายทรัพยากรสารสนเทศในรูปแบบดิจิทัล และมีการใช้อย่างแพร่หลาย และสำนักบรรณสารสนเทศมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชใช้มาตรฐานมอดส์ (Metadata Object Description Schema – MODS) ซึ่งเป็นมาตรฐานประเภทหนึ่งสำหรับการบรรยายทรัพยากรสารสนเทศ ที่พัฒนาโดยหอสมุดรัฐสภาอเมริกัน

ตารางที่ 4 แสดงลักษณะของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดของห้องสมุดมหาวิทยาลัย

ชื่อห้องสมุด	จำนวน ทรัพยากร การศึกษา แบบเปิด (ระเบียน)	ลักษณะของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด			
		สัญญา อนุญาต	เนื้อหา พัฒนาเอง	มีการ อ้างอิง	เมตาดาตาตาม มาตรฐาน
สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	2,498	2 ลักษณะ	320	320	2,255
สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	277	1 ลักษณะ	0	0	277
สำนักทรัพยากรการเรียนรู้ คุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	180	1 ลักษณะ	180	180	0

ส่วนช่องทางการเข้าถึงนั้น ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดของห้องสมุดทั้ง 3 แห่งเผยแพร่ผ่านเว็บของห้องสมุดนั้นๆ โดยมีการจัดทำเป็นฐานข้อมูลหรือห้องสมุดดิจิทัล และไม่พบการเผยแพร่ในคลังรวบรวมทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (OER repositories) แต่อย่างใด

สรุปและอภิปรายผล

โดยสรุป มีห้องสมุดมหาวิทยาลัยเพียง 3 แห่งที่พัฒนาทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่น คือ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และสำนักทรัพยากรการเรียนรู้คุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และมีกลุ่มทรัพยากรเพียง 4 กลุ่ม จากจำนวน 34 กลุ่มที่ห้องสมุดต่าง ๆ จัดทำขึ้น หากพิจารณาจากนิยามของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด จะเห็นว่า ไม่มีทรัพยากรใดที่ระบุสิทธิการเผยแพร่เพื่อการใช้ประโยชน์ครบถ้วนตามหลัก 5Rs (Retain, Reuse, Revise, Remix and Redistribute) โดยที่พบคือจำนวนหนึ่งอยู่ภายใต้สัญญาอนุญาตแบบเปิด (Creative Commons) แบบอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และห้ามดัดแปลง

(CC-BY-NC-ND) ยกเว้นกลุ่มทรัพยากรสารสนเทศหัวข้อ “วรรณกรรมขับขาน” ของสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ระบุสิทธิในการใช้ทรัพยากรฯ ให้บันทึกหรือพิมพ์รูปภาพเพื่อการวิจัยและการศึกษาค้นคว้าโดยเสรี แต่หากเป็นการใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่น ต้องขออนุญาตจากห้องสมุด

เมื่อพิจารณาหัวข้อ (topics) ของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดทั้ง 3 กลุ่ม จำนวน 31 หมวด พบว่าหัวข้อ “ประเพณีท้องถิ่น” มีจำนวนสูงสุด ตามด้วยหัวข้อ “ประวัติศาสตร์ชุมชน” ขณะที่หัวข้อที่มีจำนวนน้อยที่สุดคือ “บุคคลสำคัญ” และหากพิจารณาตามประเภทของไฟล์ พบว่า เป็นไฟล์บทความ/หนังสือมากที่สุด ตามด้วยไฟล์ภาพ ส่วนที่น้อยที่สุดคือ ไฟล์วิดีโอ นอกจากนี้ยังพบว่าทรัพยากรฯ ทั้งหมดที่อยู่ในรูปของเว็บเพจ เป็นเนื้อหาที่ห้องสมุดแต่ละแห่งพัฒนาเอง และมีการอ้างอิง รวมทั้งมีทรัพยากรฯ ที่เป็นไฟล์ภาพ ไฟล์บทความ/ไฟล์หนังสือ และไฟล์วิดีโอการจัดทำเมตาดาตาตามมาตรฐานสากล ทรัพยากรฯ ทั้งหมดเผยแพร่ผ่านเว็บหรือห้องสมุดดิจิทัลของห้องสมุดแต่ละแห่ง

สารสนเทศท้องถิ่นนับเป็นเนื้อหาสำคัญอย่างยิ่งที่เอื้อต่อการเรียนการสอนในระดับต่างๆ และการวิจัย เพราะบันทึกประวัติ บุคคลสำคัญ ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ของชุมชนในท้องถิ่น และถือเป็นมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่างๆ รวมทั้งมีการใช้มรดกวัฒนธรรมเหล่านี้ในการเรียนการสอนอย่างกว้างขวางทั่วโลก แม้ในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่ทำให้ต้องหันไปใช้การเรียนการสอนออนไลน์ ทำให้อาจารย์ต้องหันมาใช้ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดที่เป็นมรดกวัฒนธรรมในการจัดการเรียนการสอน (ECHRE, n.d.; Open University, n.d.; Sweeny & Tanaka, 2022) ในประเทศไทย แม้ยังไม่มีการศึกษาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนก็ตาม แต่ในเชิงนโยบายแล้วสถาบันการศึกษาและองค์การสารสนเทศต่างๆ ควรหากลยุทธ์เพื่อส่งเสริมการใช้ประโยชน์ให้กว้างขวางขึ้น (OER Adoption) เช่น กำหนดนโยบายและการสนับสนุนการพัฒนาเนื้อหาหรือรายวิชาที่มีการนำทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดไปใช้ การสื่อสารและประชาสัมพันธ์ทรัพยากรดังกล่าวอย่างจริงจัง ประสานกับอาจารย์ในสถาบันการศึกษาในพื้นที่เพื่อขยายฐานผู้ใช้หรือผู้จะใช้ประโยชน์ (Todorinova & Wilkinson, 2019) รวมทั้งกลยุทธ์อื่นๆ เช่น การจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการพัฒนาบทเรียนในรายวิชา ที่ใช้ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่นเหล่านี้ได้อย่างเป็นรูปธรรม (Allen, et al., 2015; Commonwealth of Learning, 2016; IFLA, n.d.; Neely, et al., 2016; Smith & Lee, 2017)

Foundations of OER Strategy Development ได้ระบุว่า ระบบนิเวศของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (OER Ecosystem) เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายและกลยุทธ์ที่เอื้ออำนวยต่อการการนำไปสู่การนำทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดไปใช้ ระบบนิเวศนี้ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1) ส่วนผู้ใช้ (users) ได้แก่การสร้าง ความตระหนักและแรงจูงใจในการใช้ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด 2) ส่วนเนื้อหา (content) เป็นการพัฒนาเนื้อหาที่ผู้ใช้อย่างต้องการ รวมทั้งการสร้างเครื่องมือในการค้นหา ใช้ และปรับทรัพยากรฯ เพื่อให้เหมาะสม และ 3) ส่วนบริบท (context) อันได้แก่ การสนับสนุนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนในระดับชุมชนและเชิงระบบสนับสนุนต่าง ๆ (Allen, et al., 2015) หากพิจารณาทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดที่ศึกษานี้ จะเห็นว่าเน้นในส่วนของเนื้อหาและเครื่องมือในการค้นหาเป็นหลัก แต่กลยุทธ์ส่วนของผู้ใช้และบริบท รวมทั้งส่วนเนื้อหาด้านเครื่องมือการใช้และปรับทรัพยากรฯ นั้นยังไม่พบ อาจด้วยบทบาทของห้องสมุดมหาวิทยาลัย ที่ให้ความสำคัญกับการรวบรวมและพัฒนาเนื้อหา รวมทั้งการจัดทำเครื่องมือค้นหา แต่หากจะทำให้เกิดการใช้ประโยชน์จาก

ทรัพยากร ที่ได้พัฒนาขึ้นนั้น จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ทรัพยากร การเร่งประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ทรัพยากร ในระดับต่างๆ โดยเฉพาะสู่กลุ่มเป้าหมาย การดูแลระบบเพื่อให้สามารถเข้าถึงทรัพยากร ได้อย่างยั่งยืน การพัฒนาคุณภาพของทรัพยากร เช่น การอ้างอิง การจัดทำเมตาดาตา การให้ความรู้และคำปรึกษาด้านลิขสิทธิ์และสัญญาอนุญาต (IFLA, n.d.)

ยิ่งกว่านั้น หากพิจารณาด้านหลัก 5 Rs เพื่อการเผยแพร่เพื่อใช้ประโยชน์ (Creative Commons, n.d.). จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดทั้งหมดยังไม่มีกำหนดสัญญาอนุญาตที่ครบถ้วนตามหลักดังกล่าว โดยเฉพาะที่ระบุให้อ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามดัดแปลง (CC-BY-ND) ซึ่งขัดกับหลักข้อ Revise (ดัดแปลง ปรับ แก้ไขเนื้อหา เช่น การแปลเป็นอีกภาษาหนึ่ง) และอาจรวมไปถึง Remix (รวมเนื้อหาต้นฉบับหรือแก้ไขกับวัสดุอื่นๆ เพื่อสร้างสิ่งใหม่) ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการสร้างบทเรียนโดยนำทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดในรูปไฟล์ภาพ ไฟล์วิดีโอและไฟล์บทความไปใช้ได้ และในกรณีต่างประเทศ ยังสามารถนำไปสู่การพัฒนาบทเรียนแบบเปิด (open courseware) เพื่อเผยแพร่ต่อไปตามหลัก Redistribute (แบ่งปันสำเนาของเนื้อหาต้นฉบับพร้อมกับการแก้ไข) ด้วย (Todorinova, & Wilkinson, 2019; UNESCO, n.d.)

ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่นสำหรับห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย

หากพิจารณาจากระบบนิเวศของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (OER Ecosystem) ของ Foundations of OER Strategy Development ที่ประกอบด้วยส่วนผู้ให้ ส่วนเนื้อหาและส่วนบริบท (Allen, et al., 2015) จะเห็นว่าห้องสมุดมหาวิทยาลัยในประเทศไทยสามารถมีส่วนร่วมในระบบนิเวศในทุกส่วน ดังนี้

1. ส่วนผู้ให้ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยสามารถจัดกิจกรรมเพื่อเผยแพร่และสร้างความตระหนักกับกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด
 - 1.1. กลุ่มอาจารย์และนักวิจัย โดยจัดกิจกรรมเพื่อประชาสัมพันธ์และการสร้างความตระหนักและแรงจูงใจในการใช้ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด เช่น การสัมมนาหรือการประชุมเชิงปฏิบัติการกับคณาจารย์ เพื่อแนะนำทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดรวมทั้งแหล่งเรียนรู้แบบเปิดในสาขาวิชาต่าง ๆ รวมทั้งการใช้ทรัพยากร ในการจัดการเรียนการสอนและการวิจัย กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ระหว่างคณาจารย์และห้องสมุดในการใช้ทรัพยากร ในการจัดการเรียนการสอน การจัดทำเว็บไซต์ เพื่อแนะนำการใช้ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดในการจัดการเรียนการสอนและการวิจัย (Neely, Tucker & Au, 2016) การให้คำปรึกษาด้านลิขสิทธิ์และสัญญาอนุญาต (IFLA, n.d.)
 - 1.2. กลุ่มนักศึกษา โดยจัดกิจกรรมเพื่อแนะนำให้เห็นประโยชน์ของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด รวมทั้งเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อประกอบการเรียนการสอนและการวิจัยของนักศึกษา
 - 1.3. กิจกรรมเพื่อสร้างเครือข่ายหรือแนวร่วม (coalition) กับกลุ่มผู้ใช้ต่าง ๆ ในการใช้ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด เครือข่ายหรือแนวร่วมเหล่านี้อาจขยายไปยังทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย โดยอาจใช้เครือข่ายของห้องสมุดมหาวิทยาลัย เช่น ข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค เป็นฐานใน

สร้างเครือข่ายหรือแนวร่วม เช่น การจัดกิจกรรมร่วมกันเพื่อเผยแพร่และสร้างความตระหนักกับกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด รวมไปถึงการจัดบริการวิชาการแก่สังคมและชุมชน เพื่อร่วมสร้างเครือข่ายกับชุมชนต่าง ๆ ทั้งในด้านการพัฒนา การใช้ประโยชน์ รวมทั้งความยั่งยืนของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดด้านสารสนเทศท้องถิ่น (Sweet, & Clarage, 2020)

2. ส่วนเนื้อหา เป็นการพัฒนาเนื้อหาที่ผู้ใช้งานต้องการ รวมทั้งการสร้างเครื่องมือในการค้นหา ใช้ และปรับทรัพยากร เพื่อให้เหมาะสม
 - 2.1. การพัฒนาทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดในหัวข้อหรือเนื้อหาสำคัญที่เป็นที่ต้องการของผู้ใช้ โดยอาจศึกษาและสอบถามจากผู้ใช้งานกลุ่มอาจารย์ เพื่อผลักดันการพัฒนาทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดของไทย เช่น การนำเนื้อหาจากทรัพยากร ที่เป็นที่ต้องการใช้มาแปล รวมทั้งการพัฒนาเนื้อหาเพิ่มเติมกับทรัพยากร เช่น แผนการสอนพร้อมผลลัพธ์การเรียนรู้ แบบประเมินผลการเรียนรู้ สไลด์ประกอบ เป็นต้น (Allen, et al., 2015)
 - 2.2. การสร้างเครือข่ายเพื่อสร้างเครื่องมือในการค้นหาและการใช้ โดยอาศัยเครือข่ายห้องสมุด ที่มีพื้นฐานในการจัดการทรัพยากรสารสนเทศ โดยเฉพาะการจัดหมวดหมู่และทำรายการ เพื่อร่วมกันสร้างเครื่องมือในการค้นหาและการใช้ที่เป็นมาตรฐาน ทั้งในด้านเมตาดาตา (metadata) มาตรฐานในการพรรณนาทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด เป็นต้น รวมถึงห้องสมุดอาจเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเครื่องมือเพื่อการปรับใช้ทรัพยากร ได้อย่างเหมาะสมด้วย
3. ส่วนบริบท (context) เพื่อสนับสนุนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนในระดับชุมชนและเชิงระบบสนับสนุนต่าง ๆ การสร้างเครือข่ายในการพัฒนาคลังรวบรวมทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (OER repositories) ปัจจุบันในประเทศไทย โครงการระบบสื่อสารออนไลน์เพื่อการเรียนรู้ทางไกลเฉลิมพระเกียรติฯ ได้พัฒนาคลังทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (<https://oer.learn.in.th/>) ที่มีทรัพยากรการศึกษากว่า 240,000 รายการ และในปี พ.ศ. 2565 แต่ละเดือนมีผู้เข้าชมกว่า 1.2 ล้านคน และมีสถิติการดาวน์โหลดใน พ.ศ. 2564 ถึงกว่า 30 ล้านครั้ง แต่สำหรับประเทศไทย ควรที่จะมีการร่วมกันสร้างเครือข่ายพัฒนาคลังรวบรวมทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดเพิ่มเติมสำหรับอุดมศึกษา เช่น เฉพาะหัวข้อ เฉพาะศาสตร์ รวมไปถึงเฉพาะประเภท เช่น อีบุ๊ก เป็นต้น (Bawack & Nkolo, 2018; Boufarss & Laakso, 2020; Sweet & Clarage, 2020).) โดยร่วมผลักดันทั้งในระดับห้องสมุด มหาวิทยาลัย และเครือข่ายระดับมหาวิทยาลัย ทั้งภายในและระดับสากล เพื่อให้เกิดการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน รวมถึงการขยายโอกาสในการพัฒนาเนื้อหาหรือทรัพยากร ใหม่ และการจัดบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกในการนำทรัพยากร ไปใช้ประโยชน์ได้อย่างสะดวกขึ้น (OER Commons, n.d.).

รายการอ้างอิง

- Allen, N., Browne, D., Forward, M. L., Green, C., & Tarkowski, A. (2015, November 18). *Foundations for OER strategy Development drafting committee. Version 1.0*. Retrieved from <http://www.oerstrategy.org/home/read-the-doc/index.html>.
- Bawack, R., & Nkolo, P. (2018). *Open access movement: Reception and acceptance by academic libraries in developing countries. Library Philosophy and Practice*. Retrieved from <http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2023>.
- Boufarss, M. & Laakso, M. (2020). Open Sesame? Open access priorities, incentives, and policies among higher education institutions in the United Arab Emirates. *Scientometrics*, 124, 1553–1577. <https://doi.org/10.1007/s11192-020-03529-y>.
- Commonwealth of Learning. (2011). *A basic guide to Open Educational Resources (OER)*. Paris: UNESCO and the Commonwealth.
- Commonwealth of Learning. (2016). *Open Educational Resources: Policy, costs, transformation*. Paris: UNESCO and the Commonwealth.
- Creative Commons. (n.d.). *What is OER?*. Retrieved from https://wiki.creativecommons.org/wiki/What_is_OER%3F.
- ECHER. (n.d.). *European Cultural Heritage: Resource for Education*. Retrieved from <http://echreproject.com/>.
- Elias, M., Oelen, A., Tavakoli, M., Kismihok, G, & Auer, S. (2020). *Quality evaluation of Open Educational Resources*. In Proceedings of the 15th European Conference on Technology-Enhanced Learning (EC-TEL2020). Springer.
- IFLA. (n.d.). *Open Educational Resources and Libraries: A briefing*. Retrieved from https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/clm/news/oer_ifla_brief.pdf.
- Neely, P., Tucker, J. P., & Au, A. (2016). Open Educational Resources: A review of attributes for adoption in an online bachelor's degree program. *Journal of Instructional Research*, 5, 61-69.
- OER Commons. (n.d.). *Explore, create, collaborate*. Retrieved from <https://www.oercommons.org/>
- Open University. (n.d.). *OpenLearn*. Retrieved from <https://www.open.edu/openlearn/>
- Provincial University Library Network. (2017). 3 ทศวรรษ Pulinet สานพลังที่ยั่งยืน. [Three decades of Pulinet, sustainable coalition]. Retrieved from <https://issuu.com/stoulibrary/docs/3>. [in Thai].
- Provincial University Library Network. (n.d.). เกี่ยวกับเรา. [About us]. Retrieved from <http://www.pulinet.org/about/>. [in Thai].

- Provincial University Library Network. Local Information Working Group. (n.d.). *ก่อเกิดความร่วมมือ*. [Initiating cooperation]. Retrieved from http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/localpulinet/?page_id=8. [in Thai]
- Smith, B., & Lee, L. (2017). Librarians and OER: Cultivating a community of practice to be more effective advocates. *Journal of Library & Information Services in Distance Learning*, 11(1/2), 106–123.
- SPARC. (n.d.). *Open education*. Retrieved from <https://sparcopen.org/open-education/>
- Sweeny, L., & Tanaka, K. (2022, March 21). *Teaching with cultural heritage materials during the pandemic*. Retrieved from <https://doi.org/10.18665/sr.316459>.
- Sweet, C., & Clarage, E. C. (2020). Library consortia contributing to college affordability: Collection and OER initiatives in the Consortium of Academic and Research Libraries in Illinois. *Reference Services Review*, 48 (3), 433-445.
- Todorinova, L., & Wilkinson, Z. T. (2019). Closing the loop: Students, academic libraries, and textbook affordability. *Journal of Academic Librarianship*, 45(3), 268–277.
- UNESCO. (n.d.). *Open Educational Resources (OER)*. Retrieved from <https://en.unesco.org/themes/building-knowledge-societies/oer>.
- UNESCO & Commonwealth of Learning. (2015). *A Basic guide to open educational resources (OER)*. UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000215804>.
- William and Flora Hewlett Foundation. (2013). *White paper: Open Educational Resources, Breaking the lockbox on education*. Retrieved from https://hewlett.org/wp-content/uploads/2016/08/OER%20White%20Paper%20Nov%2022%202013%20Final_0.pdf.